

INHOUD

VOORWOORD	7
INLEIDING	10
1. NATUUR IN NEDERLAND	15
2. ECOLOGISCH OPENBAAR GROEN	40
3. KRUIDLAAG OPENBAAR GROEN	59
4. MAAIBELEID	69
5. HOUTGEWASSEN	97
6. WATERGANGEN; BEHEER EN BESCHOEIING	112
7. ECOLOGISCHE INFRASTRUCTUUR	124
8. DUURZAAM MATERIAALGEBRUIK	129
9. BURGERPARTICIPATIE	137
TOT SLOT	144
DANKWOORD	151
AANBEVOLEN LITERATUUR	153
NOTEN	155

VOORWOORD

De wereld staat, als het gaat om het milieu en op maatschappelijk en politiek gebied, nu voor talrijke uitdagingen. De komende decennia zijn bepalend voor de toekomst van de mensheid. Op mondiaal niveau is de menselijke voetafdruk enorm en groeiend, en deze zet op uiteenlopende manieren de complexe adaptieve ecologische systemen onder druk die de materiële economie van de mensheid overeind houden.

De door mensen veroorzaakte kunstmatige aanslag op de natuur bestaat uit klimaat schade, roofbouw in de landbouw, het versnipperen en de vernietiging van habitats, de introductie van invasieve uitheemse soorten, uiteenlopende vervuilingen en andere processen. Deze aanslag verstoort de kritieke ecodiensten die de mensheid laten bestaan en voortbestaan.

Het doorvoeren van echte verandering duldt geen uitstel meer als we een duurzame toekomst voor iedereen willen. Dit goed getimede en toegankelijke boek, *Openbaar groen: verantwoord ecologisch beheer* van natuurkenner Peter Bulsing, legt de basis voor het aanpakken van de ecologische crisis, specifiek gericht op zijn eigen land, Nederland.

Dit kleine, dichtbevolkte land in Noord-Europa is nochtans een perfect model voor het herstel en de revitalisatie van de natuur, omdat het welvarend is en de burgers over het algemeen welwillend zijn als het gaat om milieukwesties en positief staan ten opzichte van beleid gericht op natuurbehoud.

Het land heeft ook veel cruciale landgebonden, zoetwater- en mariene habitats die nu bedreigd worden. Bulsing legt uit hoe Nederland onder druk staat door meerdere ecologische uitdagingen, zoals de stikstofcrisis, klimaatverandering en klimaatextremen, het verlies van sleutelgebieden en een zeer verontrustende afname van de biomassa.

Recente onderzoeken tonen een zeer scherpe daling aan in de populaties van insecten en het daarmee verbonden verlies van insectenetende vogels, waaronder de nationale vogel, de grutto. Maar ondanks dit schijnbaar negatieve vooruitzicht geeft dit boek concrete oplossingen voor al deze kwesties. In zijn boek introduceert Bulsing de Nederlandse natuur aan de lezer, met een gedetailleerde bespreking van het Nederlandse landschap en haar biotische rijkdom door de seizoenen heen.

Bulsing benadrukt het ecologisch belang van de gewaslagen – kruid-, heester- en boomlaag – die complete voedselwebben dragen, en van de bodem die letterlijk wemelt van de kleine organismen (bacteriën, schimmels en micro-geleedpotigen) die ecologische gemeenschappen van onderop dragen.

Graslanden zijn ecosystemen' van vitaal belang, omdat zij een duizelingwekkende hoeveelheid aan bloeiende planten bevatten, die op hun beurt voedsel vormen voor insecten. De auteur heeft daar in het bijzonder aandacht voor, maar ook voor de essentiële rol die loofbossen hebben in het dragen van hun eigen unieke mix van soorten.

Bulsing bespreekt daarnaast de belangrijke rol van een aantal overheids- en particuliere instanties en organisaties in het formuleren van behoudsstrategieën die in overleg met beleidsmakers geïmplementeerd moeten worden. Dit boek benadrukt ook de inzet van burgerparticipatie onder voorwaarden, en is daarom erg nuttig voor studenten en betrokken burgers die het weefsel van de Nederlandse natuur voor huidige en toekomstige generaties bewaard en beschermd willen zien.

Bulsing's boek bespreekt verder de invloed van milieu-idealisme, een filosofie die in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw opkwam toen het bewijs zich opstapelde dat de natuur en de mensheid op ramkoers liggen. Bij het afronden van zijn boek haalt hij het '50%-principe' aan, een term die gelanceerd werd door wijlen ecooloog en naturalist Edward O. Wilson en stelt dat vijftig procent van het landschap vrijgehouden moet blijven voor natuurbehoud, zodat ecosystemen hun biologische integriteit behouden en effectief en duurzaam kunnen functioneren.

Deze goed onderbouwde en optimistische visie op het revitaliseren van de Nederlandse natuur komt van een zeer goed onderlegde auteur. En er is echt ruimte voor optimisme! Het feit dat de Europese wolf – een toppredator – recent is teruggekeerd na een afwezigheid van een eeuw en zich nu heeft gevestigd in de bossen van onder

andere de Hoge Veluwe, illustreert dat aanpassingen in bestaand beleid echt resultaten kunnen opleveren en kunnen zorgen dat Nederland een gezonde en bloeiende natuurlijke omgeving kan realiseren naast een levendige bebouwde omgeving.

Ik voel me bevoorrecht een voorwoord te mogen schrijven voor dit goed getimede en aantrekkelijke boek. Het verdient door iedereen gelezen te worden.

Prof. Jeffrey A. Harvey,
Senior Scientist, Nederlands Instituut voor Ecologie, en bijzonder hoogleraar Biological Conservation and Scientific Advocacy aan de Vrije University, Amsterdam

INLEIDING

De ontbossing en de broeikasgassen die dankzij onze levenswijze in te ruime hoeveelheden werden en worden uitgestoten hebben in belangrijke mate ertoe bijgedragen dat de circulaire gashuishouding in de atmosfeer ernstig is verstoord. Van nature horen het gebruik en de aanvulling in balans te zijn. Binnen dat systeem spelen de flora en de (wereld)zeeën elk een gelijkwaardige en uiterst belangrijke rol. Al is het dus de halve waarheid, het is niet voor niets dat de regenwouden de longen van de aarde worden genoemd. Maar die organen, en de ecosystemen in het zeewater, zijn in de loop der eeuwen zo ernstig beschadigd dat ze niet meer goed functioneren. Dat vraagt om herstel van al die systemen. Het is jammer dat men daar op politiek niveau wel veel over praat, maar er om economische redenen te weinig aan doet.

Met name de ecologische verstoringen (menselijke invloeden op het landschap; denk aan de ontbossing en het gebruik van fossiele brandstoffen) hebben een klimaatverandering in gang gezet. De aarde warmt op, bossen branden af, de poolkappen smelten, de zeespiegel stijgt en de woestijnvorming neemt toe. Als het gaat om onze eigen delta kennen de zomers steeds meer hittegolven, wordt de regenval extremer, neemt de sponswerking van het landschap sterk af en treden rivieren buiten hun oevers. Dat vraagt dus ook in ons eigen laaggelegen land om grote ingrepen, ten einde dat proces en de gevolgen te keren. Om dat te bewerkstelligen hoeven wij niet te wachten op een wereldwijde aanpak, ook niet op een verplichting vanuit het Europees Parlement.

Maar de Nederlandse politiek denkt onvoldoende aan herstel en spreekt vooral over klimaatadaptatie en adaptatie betekent aanpassen. Het afbouwen van het gebruik van fossiele brandstoffen door de aankoop van zonnepanelen te subsidiëren, het plaatsen van windmolens en het isoleren van woningen stimuleren zijn prachtige initiatieven. Dat zal de gasbalans zeker verbeteren. Het is echter onvoldoende, nee het is achter de feiten aanrennen, omdat de bossen nog wereldwijd op grote schaal wor-

den gekapt. Levert het toch wat op, dan is dat vooral remmen; remmen om tijdig onze dijken op te kunnen hogen, om waterbergingen aan te leggen en ingenieuze waterkeringen te versterken of te ontwerpen. Aanpassingen (adaptaties) die ervoor moeten zorgen dat wij economisch gezien op 'de oude voet' door kunnen gaan, zonder dat die, en ook de andere, nat wordt. Hoe lang houden wij dat vol? Onze nazaten staan straks, een beetje gechargeerd, met een gevulde portemonnee in een doods landschap met windmolen- en zonneparken, dat omgeven is door dijken waartegen het zeewater klotst.

Het gevolg van het menselijk misbruik van ons ecosysteem is veel complexer dan alleen de opwarming van de aarde. De ontbossing en het beheer van de resterende natuur – dat in ons land ook nog eens zucht en kraakt onder de toenemende intensivering van de agrarische sector, het gebruik van fossiele brandstoffen en de recreatiedruk – hebben niet alleen bijgedragen aan een verstoorde gashuishouding in de atmosfeer. Ook binnen de biosfeer heeft dat inmiddels zeer ernstige gevolgen. Het heeft er mede voor gezorgd dat het zeer slecht gaat met de ongewervelden. Dat en het wettelijk gereguleerde pesticidegebruik zijn er de oorzaak van dat er thans sprake is van een erkende insectencrisis. Maar die crisis beperkt zich niet alleen tot die diergroep; er is sprake van een ongewervelden crisis. Velen van hen breken aan het einde van alle voedselketens dood organisch materiaal af tot het verworden is tot de minerale stoffen die alle levende organismen nodig hebben voor hun ontwikkeling en voortbestaan. Dat belang wordt, met name op ambtelijk en politiek niveau, enorm onderschat. Zonder de ongewervelden storten alle voedselketens ineen. Al die kleine beestjes vormen dus samen met de flora de basis van het bestaan van alle hogere organismen, ook van ons. Die basis moet daarom worden hersteld. Al is dat besef groeiende, de aanpak is veel te beperkt en vooral gericht op de flora, terwijl die afhankelijk is van de ongewervelden en omgekeerd. Helaas is bij hen, die voor en in het groen werkzaam zijn, de kennis van de ongewervelden doorgaans veel te beperkt om dat in te kunnen zien.

Wachten op een wereldwijde aanpak, als dat ooit gaat lukken, duurt veel te lang; dat hebben alle gehouden milieuconferenties wel aangetoond. Er is haast geboden; laten we daarom, uitgaande van het gezegde 'verbeter de wereld en begin bij jezelf', in ons eigen land starten om beschadigde ecosystemen te herstellen. Daarbij moet de aandacht niet alleen gevestigd zijn op de grotere erkende natuurgebieden.

Een andere inrichting en een breed ecologisch beheer van het openbaar groen zullen daar fundamenteel aan bijdragen. Met name het groen dat onder de verantwoordelijkheid valt van Rijkswaterstaat, de provincies, de waterschappen (verenigd in de Unie van Waterschappen), gemeenten, woning(bouw)verenigingen en particulieren. Daar valt veel winst te boeken als het gaat om de aanpak van de ongewervelden-crisis. Die inrichting en dat beheer moeten, aanzienlijk veel meer dan nu het geval is, worden afgestemd op de levenscyclus van die organismen.

Aanvankelijk was het de bedoeling om uitsluitend de aandacht te leggen op het maaien van openbare parken, perken en bermen en de schade die dat veroorzaakt aan de ongewervelden die daarin en daarvan leven. Gedurende dit project kwam het besef dat de maaidrang zelfs invloed heeft op de inrichting van het openbaar groen, op het opkronen van bomen, op de oeverbeschoeiingen en de vegetatie langs de watergangen. Het gaat zelfs tot in de watergangen, door de wettelijke plicht om die te schonen. Daardoor is de ecologische schade die direct en indirect wordt veroorzaakt door het gebruik van maai- en andere machines ten behoeve van het groenonderhoud enorm. Daarom wordt ook dat beheer en de inrichting besproken in dit boek.

Wellicht geeft het boek de indruk, vooral als het gaat om de illustraties, dat het gaat over enkele steden en streken in ons land. Uit onderzoek blijkt dat het openbaar groenbeheer door het hele land beter kan als het gaat om de natuurbescherming en die begint bij de ongewervelden. Het genoemde beheer heeft bijvoorbeeld geleid tot een toenemende ecologische armoede. Die toename wordt in belangrijke mate veroorzaakt door de privatiseringsgolf die enkele decennia geleden door de overheden rolde. Om financiële redenen koos men voor meer markt en minder overheid. Dat werd onder andere bereikt door het afstoten van uitvoerende taken. Een van die taken was de inrichting en het beheer van het openbaar groen. De overheid bepaalt nog steeds met doorgaans gebrekkige ecologische kennis het beleid, maar de uitvoering wordt gelegd bij een particulier bedrijf. Dat bedrijf werkt omwille van de kosten weer met veel inhuurbedrijven die exact doen wat hen is opgedragen. Afhankelijk van de grootte van de opdrachtsom moeten die inschrijven op een klus. Bij die aan- en uitbesteding speelt de offerte doorgaans een belangrijkere rol dan ecologische kennis. Hier ligt echter een belangrijke taak voor het politiek bestuur, zowel wethouder(s) als gemeenteraadsleden. Zij moeten – dat is immers hun belangrijkste taak – inzicht hebben en commentaar kunnen geven op de randvoorwaarden voor

uitbesteding en de uitvoering van het werk. Wat nog belangrijker is: de ecologische waarden die zijn meegegeven en die moeten worden behaald!

Maar bij veel overheidsbeleidsafdelingen en uitvoerders is de ecologische kennis helaas nogal gebrekkig. Dat, in combinatie met zo zuinig mogelijk willen werken en het inzetten van vele, zo goedkoop mogelijke inhuurders, is ten koste gegaan van de ecologische waarde en dientengevolge van de biomassa en biodiversiteit in het groen dat niet wordt gezien als beschermd natuurgebied. Het zou wellicht goed zijn als gemeenten de 'groentaak' weer volledig in eigen hand zouden nemen en daarvoor goed geschoold personeel aannemen. De ecologische en klimatologische waarde van het openbaar groen zijn te belangrijk voor het welzijn van haar burgers en alle organismen waarmee zij hun ecosysteem delen, om het nog schuiner op de helling te zetten.

Dit boek is bedoeld voor hen die betrokken zijn bij de inrichting en het beheer van het bedoelde groen. Dan gaat het niet alleen om ontwerpers en hoveniers, maar ook om politici, beleidsmakers en inhuurkrachten. Het moet hen informeren, inspireren en handvatten bieden om de inrichting en het beheer van bermen, perken, velden, plantsoenen, parken, watergangen en oevers zo ecologisch mogelijk uit te voeren. Maar het geeft ook hen die niet direct betrokken zijn bij die materie inzicht in hetgeen er thans gebeurt in het openbaar groen en hoe dat anders, meer ecologisch kan; nee, niet kan maar moet. De gedachte gaat dan uit naar bijvoorbeeld deelraden, wijkraden, besturen van woning(bouw)verenigingen en geïnteresseerde burgers.

In het eerste hoofdstuk wordt de huidige stand van de natuur beschreven; hoe het was, hoe het er nu voor staat en wat de ontwikkelingen zijn.

Het tweede hoofdstuk gaat over de belangrijke rol die ongewervelden spelen in het natuurlijke systeem.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de kruidlaag in de bermen en over het huidige beheer ervan.

Hoofdstuk 4 beschrijft de verschillende manieren van het maaibeheer en hoe diverse natuurorganisaties daarover denken.

Bomen en heesters, de soorten en de plaatsing ervan wordt behandeld in hoofdstuk 5.

Vervolgens komt in hoofdstuk 6 het beheer van watergangen aan de orde. Hoofdstuk 7 vertelt over de gewenste infrastructuur tussen de bermen, perken en parken.

Hoofdstuk 8 gaat in op het materiaalgebruik bij het beheer en hoofdstuk 9 zet uiteen hoe burgers participeren bij de inrichting en beheer van het openbaar groen.

Tenslotte wordt in hoofdstuk 10 teruggekeken op de voorgaande hoofdstukken. Elk hoofdstuk eindigt met een samenvatting en advies.

Recentelijk zei een 'stadsecoloog' tegen de auteur: *'ik lees geen negatieve boeken'*. Aan zo iemand heb je dus helemaal niets, want over de biomassa en biodiversiteit in ons kleine landje is weinig positiefs te zeggen. Dus ja, het verhaal in dit boek is allesbehalve een mooi verhaal; maar laten wij er met z'n allen voor zorgen dat de toekomst er een stuk positiever uit gaat zien zodat de wereld zo lang als mogelijk leefbaar blijft voor uw nazaten.